

Волкової, однак, дихотомічний образ «свій-чужий» у її нарації розвивається більше до кінця листів, і, на відміну від Антоніни, не зазнає трансформацій. Апполона, як представниця дворянського стану ХІХ сторіччя, знаходилась під впливом французької культури, однак її образи «свого-чужого» є більш чіткими, ніж в Антоніни. Апполона досить різко протиставляє Росію уявному Заходові, а відображений у її епістоляріях образ «чужого» є доволі міфологізованим через відсутність безпосереднього контакту, поширення чуток, вплив офіційної пропаганди тощо.

Список джерел та використаної літератури:

1. Алієва О. Між "своїм" та "чужим" - концепція міжкультурної взаємодії Бернхарда Вальденфельса. Схід. - 2014. - № 2. - С. 126-131. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_2_24
2. Двенадцатый год в воспоминаниях и переписке современников / Сб. сост. В.В. Каллаш. - Москва: т-во И.Д. Сытина, 1912
3. Ковальова Г. Опозиція "свій - чужий" при формуванні національної ідентичності в контексті глобалізації. Наукові записки Національного університету "Острозька академія" Сер. : Філософія. - 2009. - Вип. 5. - С. 84-91. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2009_5_10
4. Рассказы очевидцев о двенадцатом годе, собранные Т. Толычевой (Е.В. Новосильцевой) / Москва: Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1912
5. Тейтельбаум Е.С. Дихотомия "свое/чужое" в феноменологии Б. Вальденфельса: проблема определения, восприятия и осмысления "инаковости" // Известия Уральского государственного университета. Сер. 3, Общественные науки. Екатеринбург, 2011, с. 149

Богуненко Валерій

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ У ФОРМУВАННІ КОДІВ ПАМ'ЯТІ НАСЕЛЕННЯ МОНОПРОФІЛЬНИХ МІСТ ДОНБАСУ (20–30-ті рр. ХХ ст.)

Розглянуто вплив фактора трудової міграції на формування у населення монопрофільних міст Донбасу у 20–30-ті рр. ХХ ст. локальних варіантів пам'яттєвих феноменів. Доводиться, що характер демографічних процесів у регіоні тієї доби та їх взаємодія з іншими чинниками найбільше позначилися на специфіці геодемографічних та просторово-організаційних кодів пам'яті населення цих міст.

Ключові слова: монопрофільні міста, Донбас, коди пам'яті, регіональна пам'ять, трудова міграція

The article considers the influence of the labour migration factor on the formation of local variants of memorable phenomena for the monopofile cities' population of Donbas in the 1920s–1930s. It is proved that the character of

demographic processes in the region of that time and their interaction with other factors most strongly affected the specificity of geodemographic and spatial-organizational codes of the memory of these cities' population.

Keywords: *monoprofile cities, Donbas, memory codes, regional memory, labour migration.*

У новітній історії України регіональна та локальна проблематика «memory studies» особливо актуалізована у зв'язку з воєнно-політичними подіями останніх п'яти років на Сході України, неусталеністю ієрархії державно-просторової ідентифікації – локальної, регіональної, державної, – мешканців Донбасу (у вузькому значенні – територій Донецької та Луганської областей). У контексті визначення «динаміки ідентичностей», розробки «ментальних мап» нині вбачається потреба у вивченні пам'яттєвих феноменів місцевого населення, що склалися тут упродовж ХХ ст.

Важливе місце у поселенській структурі та економіці Донбасу посідають монопрофільні міста, що залежать від діяльності одного чи кількох однотипних «містоутворюючих» підприємств. Так, нині 60 з 89 населених пунктів регіону з адміністративним статусом міста мають монопрофільний характер; сукупне населення цих міст складає близько чверті населення регіону. Заснування значної частини цих населених пунктів пов'язане з періодом «форсованої індустріалізації» 20–30-х рр. ХХ ст. Економіко-господарчі, демографічні, етносоціальні, політико-ідеологічні умови доби, відповідно, визначали характер генези у громад цих монопрофільних міст локальних феноменів регіональної пам'яті, зокрема – кодів пам'яті, як умовно-знакових систем збереження, відтворення та передачі певного соціокультурного змісту [7, 181-183, 181]. Водночас цікавим є розгляд впливу на формування кодів пам'яті громад цих міст такого чинника, як трудова міграція.

Серед робіт вітчизняних дослідників історії Донбасу, що дотичні до цієї теми та побачили світ впродовж останніх десятиліть, слід назвати дослідження М. Алфьорова, присвячене проблематиці заселення та урбанізації регіону у ХХ ст. [1], З. Лихолобової щодо формування соціальної специфіки регіону в контексті виробничих відносин [8]; дослідження етнополітичних аспектів формування поселенської структури регіону, здійснене Ю. Ніколайцем [9], та ін. Серед зарубіжних дослідників Донбасу значний внесок у розуміння специфіки історії порубіжного регіону в ХХ ст. вніс американський історик Г. Куромія. Також треба виокремити узагальнюючі аналітичні праці, присвячені проблемним, насамперед з політичного погляду зору, українським регіонам – Донбасу та Криму, – авторства В. Смолія, С. Кульчицького та Л. Якубової [10]. У них визнається необхідність глибокого комплексного вивчення локальних варіантів складання етнокультурної специфіки Донбасу. У зв'язку з цим з-поміж достатньо широкого кола робіт по історії регіону можна виокремити цікаві дослідження К. Кузіної, В. Кулікова, І.

Склокіної та ін., присвячені саме промисловим мономістам. Теоретико-методологічним підґрунтям студій пам'яті в урбаністичному вимірі є напрацювання вітчизняних дослідників А. Киридон [7], О. Гриценка, та ін.; при цьому важливим є врахування ареологічних підходів до історії Донбасу, розроблених Я. Верменич [2],

Об'єктом пропонованого розгляду є коди пам'яті громад мономіст Донбасу; предмет складає вплив на їх формування чинника трудової міграції у період 20–30-х рр. ХХ ст. З'ясування характеру цього впливу передбачає виокремлення певних кодів, розгляду умов творення громад монопрофільних міст регіону, визначення місця зазначеного фактору в комплексі інших.

Коди пам'яті за формою класифікуються як візуально-просторові, слухові, соматичні тощо [7, 182]; у той же час видається можливим за змістом виокремити геодемографічні, просторово-організаційні, етносоціальні коди. Вони інтенсивно формувалися, зазнавали перекодувань або нищення у населення Донбасу під час індустріалізації та промислової урбанізації. На той час підприємствам вугільної галузі як містоутворюючим зобов'язані появою на мапі в якості «соціалістичних міст» Чистякове (1932 р.), Ровеньки (1934 р.); Артемове (1938 р.), Дзержинськ (1938 р.), Кременна (1938 р.); Новоекономічне (1938 р.), Моспине (1938 р.), Сніжне та Новий Донбас (1938 р.; згодом ці міста були об'єднані), Гірське (1938 р.), Довжанськ (1938 р.), Золоте (1938 р.), Ірміно (1936 р.), Краснодон (1938 р.), Паризька Комуна (1938 р.), Первомайськ (1938 р.). Містоутворюючі підприємства таких міст, як Волноваха (1938 р.), Дебальцеве (1938 р.), Іловайськ (1938 р.), Красний Лиман (1938 р.), Попасна (1938 р.), Ясинувата (1938 р.) – належали до залізничної галузі; Красногорівки (1938) та Часового Яру (1938 р.) – вогнетривкої; Зугрес (1938 р.) – енергетичної; Амвросіївка (1938 р.) – цементної [4; 6].

Між переписами 1926 р. та 1937 р. населення регіону зросло у півтора рази з 2963,7 тис. осіб до 4578,7 тис. осіб; при цьому міське населення стрімко зросло з 931,3 тис. осіб до 3 185,8 тис. осіб (342,1); сільське зменшилося на третину внаслідок Голодомору, депортацій, відтоку на промислові підприємства [10, 93]. Основним демографічним фактором зростання міського населення Донбасу в цей час був механічний приріст.

Стрімка урбанізація за тогочасних ідеологічних умов визначила у новоприбулого робітничого населення монопрофільних міських поселень формування геодемографічних кодів пам'яті, пов'язаних з образами колоній трудових мігрантів навколо промислових новобудов у «донецькому степу», що став територією індустріального соціалістичного суспільства. Самі слова «місто», «посьолок», «лінія», «колонія» тощо ставали для трудових мігрантів у мономістах регіону маркерами просторово-організаційних кодів, пов'язаних із особливостями спрощеного планування таких населених пунктів. Економічні домінанти

демографічних процесів доби визначили специфіку кодів, маркерами котрих ставали «заводська прохідна», інші елементи повсякдення монопрофільних міст. Крім того, через значну динаміку трудової міграції можливо припустити кодування певних номадичних норм та цінностей у пам'яттєвому просторі громад мономіст регіону за тієї доби.

Питання впливу фактора трудової міграції на функціонування етносоціальних кодів у мешканців мономіст регіону у зазначений період є доволі складним. Серед населення Донбасу до середини 1920-х рр. більшість склали українці (64 %), значно переважаючи серед сільських мешканців [10, 130–132]. У той же час серед населення промислових міст тоді відносно більшість склали росіяни – 51 %; українців було 40 %; представників інших етносів – 9 %. Етнодемографічна ситуація у регіоні дещо змінилася на користь українського населення впродовж наступного десятиліття. Так, за відомостями 1934 р., серед працівників Донбасу українці склали понад 52 %, росіяни – близько 41 %, представники інших етносів – до 6 % [5, 255]. Проте трудова міграція 1920–30-х рр., вплинувши на певне збільшення українського населення в промислових містах, не надто ефективно визначила процеси культурної модернізації Донбасу, на що сподівалися ідеологи українізації [3, 26]. Так, треба визнати, етносоціальні «коди пам'яті» мігрантів українського походження, пов'язані з аграрною добою, не зазнали широкої трансляції та декодування насамперед у шахтарських мономістах, де відсоток російськомовного населення був порівняно вищим через порубіжне становище регіону, потужність виробничо-повсякденних традицій сформованого тут ще з кінця ХІХ ст. «пролетарського ядра» тощо.

Отже, у регіональній пам'яті Донбасу суттєве місце посідають її локальні феномени, формування котрих пов'язане з добою форсованої індустріалізації. Впродовж цього періоду важливим чинником, що вплинув на функціонування тут кодів пам'яті, була трудова міграція. Найбільше цей фактор вплинув на формування специфічних геодемографічних та просторово-організаційних кодів населення мономіст, у меншій мірі – на формування етносоціальних кодів, насамперед через специфіку взаємодії з економіко-господарськими, ідеологічними, архітектурно-планувальними та іншими чинниками.

Список джерел та використаної літератури:

1. Алфьоров М. Політика урбанізації східної України в 1920–1939 роки. *Схід*. № 1. 2010. С. 75-79.
2. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
3. Дзюба І. Донецька рана України: Історико-культурологічні есеї. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. 78 с.
4. История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Донецкая область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1976. 811 с. С. 65;

5. История рабочих Донбасса. Т. 1. К.: Наукова думка, 1981. 326 с.
6. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 940 с.
7. Киридон А. Коди пам'яті. *Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів* / кер.авт. колективу А.М. Киридон. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. С. 181-183.
8. Лихолобова З. Г. Міста Донбасу в роки радянської модернізації: особливості менталітету городян. *Нові сторінки історії Донбасу: Зб. статей.* Кн. 12. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 93-105.
9. Ніколаєць Ю. О. Поселенська структура населення Донбасу (етнополітичний аспект динаміки) / Ю.О. Ніколаєць; наук. ред.: М.І. Панчук. К.: НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса, 2012. 187 с.
10. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.

Касьян Валентина

ОСТАРБАЙТЕРИ: ОБРАЗИ ЗНЕДОЛЕНИХ РОБІТНИКІВ

У цьому дослідженні на основі аналізу особистих джерел, а саме листів з архіву ми опишемо образ пересічного Остарбайтера. Ми будемо намагатися коротко відповісти на такі запитання: ким він був, як він жив, як він виглядав, тощо.

Ключові слова: *Німецько-Радянська війна, остарбайтери, листи.*

In this research we will discuss the image of the Ostarbeiter based on the analysis of personal sources, namely, the letters from the archive. We will try to briefly answer such questions as who he was, how did he live, what was he look like and others like that.

Keywords: *German-Soviet War, Ostarbeiters, letters.*

Вивченню німецько-радянської війни та, зокрема, ролі України в Другій світовій війні, присвячено багато творів документальної, художньої та публіцистичної літератури. Вагоме значення у дослідженні теми війни та ролі остарбайтерів у цей період відіграють спогади сучасників, а також інші джерела особового походження.

Остарбайтери – переважно молоді мешканці окупованих територій СРСР (у кордонах до 1939 р.), які були вивезені на примусові роботи до Рейху під час Другої світової війни для використання у різних галузях німецької економіки, передусім – промисловості, сільському і домашньому господарствах.

Знайомлячись із листами, які вони надсилали з неволі, можна спробувати відновити реалії цього жахливого блоку історії війни. На превеликий жаль, довгий час у Радянському Союзі ця сторінка була, немов